

ПРОБЛЕМА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ОПІКУНСЬКОЇ СІМ'Ї: ПРАВОВІ ТА СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ

Михайлюк С. А.

*Студентка магістратури ННІПППФВК
Науковий керівник – доц. Загородній С. П.*

Нині в Україні, які у всіх країнах з перехідною економікою і нестабільною політичною системою, гостро постало питання сирітства. Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, які виховуються в закладах інтернатного типу, здебільшого мають низький рівень адаптації та соціалізації. З огляду на це, доречними виявляються сімейні форми виховання, а саме – прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу, усиновлення та опіка і піклування.

Соціальні працівники, соціологи та психологи, які досліджували різні аспекти проблеми сирітства, зазначають, що в порівнянні з закладами інтернатного типу, в умовах прийомної чи опікунської сім'ї дитина краще адаптується до соціуму і соціалізується в ньому. Проживання в прийомній сім'ї або перебування під опікою родичів ефективно включає дитину в систему повноцінних сімейних взаємин. Сімейний Кодекс України акцентує значну увагу на проблемі захисту дітей і передбачає кілька форм утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування: усиновлення (удочеріння); передача їх під опіку (піклування); повне державне утримання в навчально-виховних закладах [4, с. 31].

Раніше в Україні домінувала інтернатна система опіки, і хоч вона забезпечувала розв'язання найважливішої проблеми фізичного виховання дітей в умовах відсутності турботи біологічних батьків, проте була і залишилась далеко не найкращою для ефективного здійснення процесу їхньої соціалізації. Саме тому законодавством було запропоновано пріоритетними вважати сімейні форми опіки, як-от: прийомна сім'я, патронатна сім'я, дитячий будинок сімейного типу, сім'я з усиновленням, опікунська тощо. Пріоритетна форма влаштування дітей – опікунство. Однак досі ще недостатньо враховуються соціально-психологічні особливості таких сімей. Для роботи з опікунами використовуються теоретичні розробки та емпіричні дослідження патронатних сімей (тобто таких, де діти – сироти перебувають тимчасово), що не є коректним ані з юридичного, ані з психолого-педагогічного боку.

Опікунство як соціально-психологічне явище є міждисциплінарним феноменом. Сьогодні можна зустріти роботи вітчизняних і зарубіжних науковців, присвячені опікунству, в соціології (Т. Козлова, Т. Купріянова), юриспруденції (С. Макарова), в педагогіці (М. Лазарева), психології (В. Анісімова, І. Власенко) та ін. Однак, незважаючи на науковий інтерес до проблем опікунства, відсутня цілісна, чітко сформульована концепція психолого-педагогічного супроводу сімей з кровно-родинною формою опіки. Навіть у Законі України «Про опіку та піклування над повнолітніми недієздатними особами та особами, цивільна дієздатність яких обмежена» не знаходимо юридичного визначення питання супроводу опікунства, тим паче не йдеться про надання цьому явищу якогось правового статусу на відміну від супроводу соціального [1].

Соціальний супровід сім'ї – вид соціальної роботи, система комплексних заходів для підтримки сприятливих соціально-економічних та психологічних умов функціонування сім'ї, збереження її здатності до виховання прийомних дітей.

Психолого-педагогічний супровід опікунських сімей є новим видом діяльності в психологічній теорії та практиці.

Мета статті – проаналізувати особливості психолого-педагогічного супроводу опікунських сімей в аспекті потреб опікунів і дітей, які опинилися під опікою.

Вимушена необхідність продовження суспільної турботи про дитину, котра через різні причини втратила батьків, сформувалася протягом розвитку соціальних відносин у формі соціальної виховної опіки, яка практикується через сімейні та інституціональні форми опіки, але продовжує стосуватись насамперед сім'ї, родинних взаємин. Тому й опікуни призначаються органами опіки, як правило, з дорослих, близьких підопічному, з родинного оточення. При призначенні опікуна враховуються його особисті якості, характер взаємин із підопічними, здатність до виконання опікунських виховних обов'язків. Таким чином з'являються терміни «опікунська сім'я», «опікунське виховання». За аналогією з поняттям «батьківське виховання», коли вихователями в родині є батьки, доречно вживання й терміну «опікунське виховання», коли такими вихователями постають опікуни. Словосполучення «опікунська сім'я», як окремий тип сім'ї, вперше зустрічається в дисертаційному дослідженні В. Костіва [2, с.22]. Тут і пізніше він визначає сім'ю як динамічну малу соціальну групу людей, які спільно проживають і поєднані родинними відносинами (шлюбу, кровної спорідненості, усиновлення, опіки, свояцтва), спільністю формування й задоволення соціально-економічних і біологічних потреб, любов'ю і взаємною моральною відповідальністю. Згідно з його підходами, опікунською сім'єю можна вважати динамічну малу соціальну групу людей, які спільно проживають і поєднані родинним відношенням опіки (з можливим поєднанням в основі сімейних відносин шлюбу чи шлюбу з кровною спорідненістю, коли опікунами виступає подружжя, яке має своїх власних дітей), спільністю формування й задоволення соціально-економічних і біологічних потреб, любов'ю, взаємною моральною відповідальністю. Опікунська сім'я відрізняється від інших типів сімей саме родинними відносинами опіки [3, с.56].

Психолого-педагогічний супровід сімей з родинною формою опіки – це процес суб'єкт-суб'єктної взаємодії опікунської сім'ї і соціально-психологічних служб по здійсненню комплексу заходів, спрямованих на відновлення функціональності сім'ї, з метою профілактики вторинного сирітства. Сім'я з родинною формою опіки має свої психологічні особливості, які проявляються в складі, структурі, функціях сім'ї, психологічних характеристиках опікуна й підопічного, особливостях їхніх відносин.

Склад сім'ї часто представлений лише опікуном і підопічним. Відповідно, структура сім'ї спрощена і має жорсткі межі. У ролі опікуна часто виступає бабуся. У зв'язку з цим, їй доводиться здійснювати не властиві для неї функції. Перерозподіл функцій ускладнюється в міру дорослішання онуків, що тягне за собою порушення взаємин і призводить до конфліктів між опікуном і дитиною.

Названі особливості опікунських сімей свідчать про необхідність психолого-педагогічного супроводу, про особливу актуальність психологічної підтримки опікунів похилого віку. Бабусі і дідусі – літні люди, які важко переносять повернення «батьківських функцій». Опікуни, залишившись наодинці з горем, що їх спіткало, не можуть адекватно оцінити ситуацію, що склалася. Найчастіше вони впадають у крайнощі: у похмурий песимізм («мені ніхто не зможе тепер допомогти») або в необґрунтований оптимізм («у мене з дитиною немає жодних проблем»), що однаково згубно позначається на розвитку дитини і сім'ї загалом.

У результаті теоретичного аналізу досліджень з проблем опікунства нами було сформульовано низку завдань, які постають при організації психолого-педагогічного супроводу сімей з родинною формою опіки: зниження ризику розпаду опікунської сім'ї; створення сприятливих умов сімейного виховання дітей, які залишилися без піклування батьків; оптимізація взаємовідносин опікунів і підопічних; подолання опікунами свого негативного досвіду батьківства; створення безперервності історії життя дитини, що перебуває в родині з родинною формою опіки як умови її психологічної реабілітації; підвищення педагогічної компетентності опікунів у питаннях виховання дітей, які пережили втрату батьків; створення умов для соціальної адаптації, розвитку особистісних ресурсів і саморозкриття дітей в опікунських сім'ях.

Розв'язання такого роду завдань, як свідчить практика, стикається з низкою типових проблем. По-перше, це відсутність теоретичного обґрунтування опікунства як соціально-психологічного феномена. Очевидно, що опікунство має глибоке коріння і є особливим культурно-історичним і соціально-психологічним явищем. Розуміння теоретичних основ опікунства розширить межі психолого-педагогічних досліджень, яких на сьогоднішній день не так вже й багато у вітчизняній педагогічній науці.

Сьогодні бракує практичних програм по роботі з опікунськими сім'ями. Варто зазначити, що кількість запитів щодо психолого-педагогічної допомоги від опікунів зростає. Однак окреслені вище проблеми перешкоджають розробці психолого – педагогічних програм супроводу, реабілітації та корекції.

Ще одна проблема психолого-педагогічного супроводу полягає у відсутності системи взаємодії різних організацій: органів опіки, закладів освіти та соціально-психологічних центрів. Не вистачає педагогічних працівників, спроможних здійснювати супровід опікунських сімей.

З огляду на представлені у тексті статті факти про стан опікунства в Україні на нинішньому етапі суспільного розвитку, вважаємо за доцільне сформулювати такі рекомендації: створювати на рівні місцевих територіальних громад свого роду координаційні центри, які могли б регулювати відносини між різними організаціями та установами і опікунськими сім'ями з метою підтримки і опікунів, і дітей, якими ті опікуються. Важливою, на наш погляд, виявляється також систематизація теоретичних аспектів опікунства з метою подальшої розробки навчальних програм підготовки психолого-педагогічних кадрів для роботи з опікунською сім'єю, а також упровадження програм і заходів щодо психологічної підтримки опікунства.

Література

1. Закон України «Про опіку та піклування над повнолітніми недієздатними особами та особами, цивільна дієздатність яких обмежена» URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH3JY00A>
2. Костів В. І. Моральне виховання дітей із неповних сімей : монографія. Наук-метод. центр "Укр. етнопедагогіка і народознаво", НДЦ "Надія". Івано-Франківськ, 2001. 304 с.
3. Костів В., Вавришук Л. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до роботи з патронатною сім'єю. *Освітній простір України*. 2017. Вип. 10. С. 53-59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/opu_2017_10_9.
4. Сімейний кодекс України. Київ: Велес, 2008. 64 с.